

پند و اندرز

دکتر محی الدین بهرام محمدیان

فرهنگنامه قرآن کریم

قرآن، قانون

آسمانی است که زمینیان را در

پناه خویش گرفته و ذخیره بی پایان و زوال ناپذیر الهی است که تا منتهای ابدیت،

تشنگان وارد به خود را سیراب کننده و حاضران مائه

آسمانی اش را پذیراست.

به تعبیر بزرگ تربیت یافته مکتب قرآنی در قرن معاصر، حضرت

امام خمینی (قدس سره الشریف): «قرآن و کتاب الهی سفره گسترده ای است که همه از

آن استفاده می کنند، منتها هر کس به وضعی استفاده می کند و عمده نظر کتاب الهی و انبیای

عظام، بر توسعه معرفت است.»^۷

همان گونه که قرآن خود بر تدبیر و اندیشه در آیات تأکید می ورزد، روایت های اسلامی نیز

برای دستیابی به تمامت خیر و کمال بهره وری از آیات الهی، قرائت همراه با تدبیر، و تدبیر

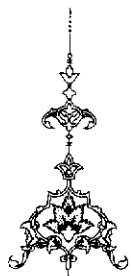
منتهی به عمل خالصانه را توصیه می کنند. نیل به این منظور، یکی از هدف های نظام تعلیم و

تربیت اسلامی است و برای تحقق آن، برداشتن گام هایی چند، لازم و ضروری است.

در سالیان اخیر به برکت استقرار نظام جمهوری اسلامی، آموزش و خوانی، روان خوانی،

قرائت و تلاوت قرآن، نسبت به سالیان گذشته پرشتاب به پیش رفته و شاید هیچ گاه در سده

اخیر، کشور ما به اندازه امروز حافظ قرآن، آن هم در سنین نوجوانی و جوانی، به خود

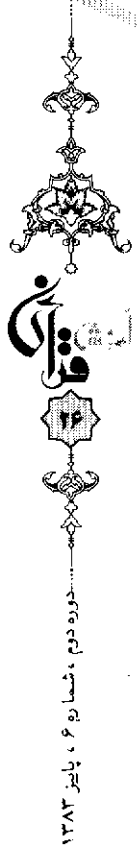

قرآن

۱۳۸۳

موسسه فرهنگی و آموزشی، تهران، چاپ اول، ۱۳۸۳

پیشگامان

بود که در سال ۱۳۷۷ به تصویب نهایی رسید. آنچه باعث شد این طرح به عنوان یک اولویت مطرح شود، ضرورت فراهم ساختن فرصت و امکان تدبیر در قرآن کریم، البته با رعایت دو ویژگی زیر بود:

۱. رعایت تناسب متن فرهنگنامه با حوصله و ظرفیت ذهنی مخاطبان جوان؛

۲. طرح و ارائه مطالب به کمک نثر روان و بهره گیری از عناصرهای عکس، تصویر و گرافیک مناسب در تولید فرهنگنامه.

گامان فرهنگنامه نویسی قرآنی در ایران

در سال های اخیر در زمینه علوم و معارف قرآن کریم، آثار ارزشمندی به قلم عالمان فرهیخته منتشر شده است که می توان آن ها را در ردیف کتاب های لغت، فرهنگ و دایرةالمعارف قرآنی به شمار آورد.^۹

برخی از پیشگامان فرهنگنامه نویسی قرآنی در ایران عبارتند از:

- حضرت حجت الاسلام و المسلمین سیدعلی اکبر قوشی، کتاب «قاموس قرآن» (در هفت جلد).

- استاد عباس شوشتری، مهرین، کتاب «فرهنگ لغات قرآن».

- دکتر محمدجعفر یاحقی، با همکاران گروه فرهنگ و ادب بنیاد پژوهش های اسلامی، کتاب «فرهنگنامه قرآنی» (در پنج جلد).

- استاد بهاءالدین خرمشاهی، همراه با همکاران، کتاب «دانشنامه قرآن و قرآن پژوهشی» (در دو جلد).

- استاد حسن مصطفوی، کتاب «التحقیق فی کلمات القرآن الکریم» (به زبان عربی در چهارده جلد).

- آقای حسینعلی راد، ترجمه کتاب «تفسیر کلمات القرآن»، تألیف محمدحسین مخلوف.

- دکتر سیدغلامرضا خسروی حسینی، ترجمه کتاب «مفردات الفاظ القرآن»، تألیف راغب اصفهانی (در سه جلد).

ندیده است.

به طور حتم، این

تلاش ها و کوشش ها،

اقدام های بایسته و لازمی هستند

که باید صورت می گرفتند و همچنین

پیگیری آن ها نیز ضرورت دارد. اما در

مقایسه با آنچه بزرگان دینی، مخصوصاً ائمه

معصومین (سلام الله علیهم اجمعین)، توصیه و

ترسیم کرده اند، هنوز راه درازی در پیش داریم.

گام بعدی، فراهم آوردن فرصت ها و امکانات

مناسب برای فهم معارف قرآنی و تدبیر در آیات الهی

است. آنچه پیش روی شماست، تلاشی متواضعانه برای

رسیدن به این مهم است.

فرهنگنامه قرآن کریم چرا و چگونه شکل گرفت؟

همزمان با تشکیل واحد «کتاب رشد» در دفتر

انتشارات کمک آموزشی سازمان پژوهش و برنامه ریزی

آموزشی، وابسته به وزارت آموزش و پرورش، موضوع

تولید کتاب های کمک آموزشی درباره علوم و معارف قرآن

کریم در «شورای برنامه ریزی گروه قرآن کریم»^۹ مطرح

شد. نتیجه این مباحث تصویب چند طرح، از آن جمله

طرح تولید «فرهنگنامه قرآن کریم» برای گروه سنی جوانان

توجه تحقیق و تدوین فرهنگنامه قرآن کریم

پس از تعیین مدخل‌های اصلی و فرعی در «شورای علمی فرهنگنامه قرآن کریم»، این مدخل‌ها برای نگارش مقاله‌ها به نویسندگان سپرده می‌شود. در مرحله بعد، مقاله‌های تألیفی (از نظر تطبیق با معیارهای علمی - ساختاری مصوب شورا) به وسیله کارشناسان علوم قرآن ویرایش علمی می‌شود و سپس برای ویرایش ادبی (تطبیق با معیارهای ادبی نگارش مقاله‌ها) در اختیار ویراستار فرهنگنامه قرار می‌گیرد تا با نظارت کارشناس ادبی فرهنگنامه، اصلاحات لازم در آن صورت گیرد. در نهایت، مقاله‌های اصلاحی در شورای علمی فرهنگنامه به تصویب نهایی می‌رسد.

* ضوابط و معیارهای علمی - ساختاری و ادبی نگارش مقاله‌ها

- در نگارش مقاله‌های فرهنگنامه، سعی شده است ضوابط و معیارهای زیر مورد توجه قرار گیرد:
- هر مقاله استقلال نسبی دارد، بنابراین باید جامع باشد.
 - اطلاعات مقاله معتبر و مستند باشند. بنابراین باید منابع هر مقاله در پایان ذکر شود.
 - در متن مقاله، تعبیرها منصفانه و بدون ثناگویی باشند.
 - محتوای مقاله با ظرفیت ذهنی و حوصله مخاطبان تناسب و هماهنگی داشته باشد.
 - از اطناب و درازگویی پرهیز شود.
 - زبان و نثر مقاله، ساده، روان و دور از تصنع و تفنن باشد.
 - ساختار مقاله به تناسب موضوع مداخل، در سه دسته کوتاه، بلند و اساسی تنظیم شود.
 - در نگارش مقاله‌ها، واژگان پایه مخاطبان و قواعد دستوری زبان فارسی رعایت شود.

آب

آب، پدر، بزرگ قوم، مصلح
واژه آب در اصل «ابو» بوده است که لام الفعل آن (و) حذف شده است، ولی در حالت تشبیه ظاهر می‌شود. مانند «آبران و آبین» که جمع آن «آباء» است.
آب، به کسی می‌گویند که عهده‌دار تربیت و تغذیه شخصی شود. همچنین به کسی که علت وجود یا ظهور و یا اصلاح چیزی یا شخصی شده، «آب» گفته می‌شود. به همین دلیل پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) به هلی (علیه السلام) فرمود: «أنا وأنت أبوا هذه الأمة (من و تو پدران این امتیم).»
به این ترتیب، مفهوم «آب» دارای این معنایی و مصداق‌هاست.

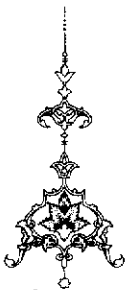
پدر، مانند: قالوا یا ابانا استغفرکما ذنوبنا انما کننا حاطین (یوسف/ ۹۷). [فرزندان یعقوب] گفتند: ای پدر، برای گناهان ما آموزش خواه که ما خطاکار بودیم.
جد، مانند: و کللتک بختیک ربک و یعلمک من تأویل الأحادیث و یتیم نعمته علیک و علی آل یعقوب کما آتمها علی أبویک من قبل ابراهیم و اسحق (یوسف/ ۶). و این چنین، پروردگارت تو (یوسف) را برمی‌گزیند، و از تعبیر خواب‌ها به تو می‌آموزد، و نعمتش را بر تو و بر خاندان یعقوب تمام می‌کند؛ همان گونه که قبلاً بر پدران تو، ابراهیم و اسحق، تمام کرد.

می‌دانیم اسحق (علیه السلام) جد و ابراهیم (علیه السلام) جد بزرگ یوسف (علیه السلام) بودند.
عمو، مانند: و اذ قال ابراهیم لایه آزر... (انعام/ ۷۴): [یاد کن] هنگامی را که ابراهیم به پدر خود آزر گفت: «آزر» عموی حضرت ابراهیم (علیه السلام) بوده که با عنوان پدر از او یاد شده است؛ همان‌طور که فرزندان یعقوب (علیه السلام) از اسماعیل (علیه السلام) به عنوان یکی از پدران خود یاد کرده‌اند، در حالی که آنان از تسل اسحق (علیه السلام) بوده‌اند و اسماعیل (علیه السلام) عموی آن‌ها محسوب می‌شود: قالوا نعتدا لهنک و آلہ اماناک ابراهیم و اسماعیل و اسحق الهی و احد البقره/ ۱۲۳): [پسران یعقوب] گفتند: خدای تو، و خدای پدرانت، ابراهیم و اسماعیل و اسحق - خدای یگانه را می‌پرستیم).

مقتدا و پیشوا، مانند: هو اجتابکم و ما جعل علیکم فی الدین من حرج ملة ابراهیم (حج/ ۷۸): اوست که شما را برگزیده و در دین بر شما سختی قرار نداده است. این پدرتان ابراهیم (تبر چنین بوده است).

معلم، مانند آنچه در حدیث آمده است: الایة ثلاثة آب و لکک و آب زوجک و آب علمک: پدران سه دسته‌اند: پدری که تو را به دنیا می‌آورد، پدری که به تو زن می‌دهد و پدری که تو را علم می‌آورد.

این واژه و مشتقاتش ۱۱۷ مرتبه در قرآن به کار رفته است.

۷۷

۹. برخی واژه‌ها و عبارات‌ها در حد ترجمه روان فارسی همراه با ذکر شواهد قرآنی، توضیح داده شود.

* ساخت مقاله

اجزای اصلی مقاله عبارتند از: مدخل (عنوان) اصلی، عنوان‌های فرعی، بدنه مقاله و امضا. مدخل بر دو نوع است: اصلی و ارجاعی. هر مدخل ارجاعی به یکی از مدخل‌های اصلی ارجاع داده می‌شود. در چنین حالتی لازم است، حداقل توضیح لغوی مدخل آورده و سپس به مدخل اصلی ارجاع داده شود.

توضیح: موارد غیر مشهور به مشهور، کنیه یا لقب به اسم، اخص به اعم، جزء به کل و نام منسوخ به نام رایج ارجاع داده می‌شود.

* بدنه مقاله

۱. پس از عنوان اصلی، ریشه فعل ماضی (صیغه مفرد مذکر غایب)، علامت عین الفعل مضارع و مصدر درج می‌شود و معنی ریشه ماضی به عنوان برابر نهاد (معادل) ذکر می‌شود.

مثال: علم: علم - علماً؛ دانست

۲. در صورتی که ریشه فعل در باب‌های دیگر غیر از ثلاثی مجرد به کار رفته باشد، یا در یک باب، در معانی متفاوت استفاده شده باشد، این موارد با ذکر آیه و شاهد مثال توضیح داده می‌شود.

۳. پس از توضیح لغوی، اگر مدخل به شرح و توضیح نیاز داشته باشد، به صورت مقاله‌های کوتاه، بلند و یا اساسی آورده می‌شود.

* اختصارها و نشانه‌ها

ص: صفحه

ج: جلد

ش: شماره

ش (به همراه سال): شمسی

ق: قمری

/: نشانه تفکیک شماره آیه از سوره و تفکیک منابع

و مآخذ مقاله از یکدیگر رجوع کنید به (ارجاع):
تکرار مدخل قبل:

شیوه استفاده از فرهنگنامه قرآن کریم

این فرهنگنامه براساس ریشه کلمه‌ها و به ترتیب حروف الفبای زبان عربی تنظیم شده است. به این ترتیب، آن دسته از واژه‌هایی که ریشه ثلاثی آن‌ها با حرف «الف» شروع می‌شود، به ترتیب حروف اول و دوم و یا سوم آن‌ها مرتب شده‌اند.

مثال: مدخل «أجاج» که حرف دوم آن «ج» است، بعد از «اثم» قرار می‌گیرد. یا کلمه «ابراهیم» بعد از «ابد» می‌آید؛ زیرا در ابراهیم حرف سوم «ر» است که در حروف عربی بعد از حرف «د»، (حرف سوم ابد) قرار می‌گیرد.

○ در پایان هر مقاله به جای نام نویسنده، شماره شناسایی درون مربع کوچکی چاپ شده است. این شماره‌ها بر مبنای نام نویسندگان مقاله‌ها که در بخش همکاران جلد اول فرهنگنامه چاپ شده، به کار رفته است.

زیر نویس

۱. سوره فصلت، آیه ۴۲.
۲. علی (علیه السلام)، نهج البلاغه، خطبه ۱۵۵.
۳. علی (علیه السلام)، بحار الانوار، ج ۸۹، ص ۲۴.
۴. علی (علیه السلام)، بحار الانوار، ج ۸۹، ص ۱۷.
۵. همان.
۶. رسول الله (صلی الله علیه وآله)، اصول کافی، کتاب فضل القرآن.
۷. قرآن کتاب هدایت در دیدگاه امام خمینی، کتاب تبیان، دفتر سیزدهم، ص ۲۸، چاپ سوم، ۱۳۷۷.
۸. در این شورا، آقایان سید محسن گلبدان‌ساز (مدیر کل وقت دفتر انتشارات کبک آموزش)، حجت الاسلام دکتر محمدیان، مهندس محمد علی سادات، محمد ناصری، مهندس رضا منصوری، دکتر فضل الله خالقیان و ناصر نادری، حضور داشتند.
۹. پیش از این، چنین آثاری پیش‌تر در میان اروپاییان و درباره کتاب‌های مقدس همانند انجیل‌های مصور سابقه داشته است؛ همچنان که در دهه‌های اخیر، برخی کتاب‌ها در موضوع‌های قرآنی و نیز یک نمونه تفسیر (تفسیر کاشف) از سوی حجت الاسلام دکتر «عبدالکریم بی‌آزار شیرازی» و حجت الاسلام دکتر «سید محمدباقر حجتی» داخل کشور منتشر شده‌اند.